

Kunstnik ja tisler, ungarlane ja eestlane Dénes Farkas

Vaatamisi: 227

TAMARA LUUK

25.10.2019

Lakkamatu võitlus ebaõnnestumisega teeb igast Farkasi näitusest miinivälja, olgugi et seal võib seista vaid tagasihoidlik laud kirjutusmasinaga ja rippuda üks foto seinal.

Dénes Farkasi näitus „Unenägudest, mis sind äratavad“ Temnikova ja Kasela galeriis kuni 9. XI.

Iga uus näitus on osa Dénes Farkasi elust, ühtaegu praegusest ja varasemast, sest kunstnik kerib alati ajas tagasi, korrigeerides eilset paratamatust tänase valguses.

„Unenägudest, mis sind äratavad“ on Temnikova ja Kasela Lastekodu tänava galerii viimane näitus enne Noblessneri kvartalisse kolimist. Dénes Farkasi loomingus on see väljapanek üks teisenemise verstaposte. Kuigi Tartu Kunstimajas eelmise aasta lõpul toimunud näitusega „Kui ma sulen oma silmad“ ja väljapanekuga „Unenägudest, mis sind äratavad“ on Farkas jätkanud talle iseloomulikult iseendas ja maailmas sammhaaval süvitsi minekut, püüdes kõnetamist võimaldavatest objektidest, tekstidest, helidest ja nende kooslustest viimast välja võtta, on nihe ilmne. Võib

arvata, et seni anonüümseid ja abstraktseid teemasid eelistanud Farkasi astumine omaenese mälestuste ja tunnete territooriumile pole nende kahe näitusega kaugeltki ammendunud.

Filosoofilis-spekulatiivse asemel intiimse ja isikliku tõsikindlust proovile pannes läheb kunstnik asjade algusesse tagasi: justkui ennast lapseks mõeldes alustab ta maailma avastamist teda vahetult ümbritsevast ruumist.

Selles ruumis on tavalised esemed segiläbi mälestustega: omatehtud riiul, mis on lauaks pikendatud, ja põlev lamp sellel; lambi all kokku volditud trükis, millele on asetatud elektriliini keraamiline isolatsioonipealis. Seintel helendavatesse valguskastidesse on püütud asfaldist välja tungiva taime visad kasvud ja kirgas, kiudrunkpilvedega kaetud taevas ...

Kui see ruum tundub teile tühjana, siis meenutage oma lapsepõlve, mil tilluke tuba võttis hiigelmõõtmed: sinna mahtus nii see, mis vahetult su ümber, kui ka see, mis õues. Nagu oleks sellest veel vähe, pidi sinna mahtuma ka see, mis oli su sees.

2013. Kunstniku paratamatu eemaldumine oma seni suurimast projektist, tõenäoliselt ka Eesti Veneetsias esindatuse intellektuaalselt ambitsioonikaimast meeskonnatööst, ei saanud olla lihtne. Lihtne pole ka vaikne ja üksildane iseenda juurde tagasipöördumine pärast jagatud edu kogemist. Loomult kõhkleva ja, kus võimalik,

pedantselt täpse Farkasi koostöö kogenud kuraatori Adam Budakiga, „Ilmse paratamatuse“ jõujoonte võimendaja ja sõnastajaga, annab kunstnikule mõtlemisainest siiani.

LV Veneetsia biennaali „hermeetilisimaks“ nimetatud, aga väga õnnestunud Eesti paviljoni kuraator ja kunstnik rajasid ekspositsiooniterviku negatiivsele, inimtegevuse kordamineku suhtelisust ja teadmiste küsitavust rõhutavale lähtepunktile. Kuraator võttis aluseks kunstnikule omase igavese kõhkluse ja sidus selle Ludwig Wittgensteini majaehituse projekti ning Bruce Duffy filosoofi elu kajastava raamatuga („See ei tööta“, „See ei tööta ikka veel“, „See töötab ainult juhul, kui plaan ebaõnnestub“¹).

Oma loomumasest paratamatusest näitusekontseptsiooniks kasvanud taotluslikkuse kohta ütleb Dénes Farkas: „Tahtsin osutada üüratule ebaõnnestumisele, teha näituse, mis illustreeriks inimese teadmisjanu ja ühtlasi kõige äraseletamise läbikukkumist.“ Rääkides väljapaneku koostisosadest, s.o raamatutest, sõnadest, tekstidest, piltidest ja visanditest, ütleb ta: „Need kokku ei moodusta tervikteadmist isegi siis mitte, kui väga-väga pingutada. Lõpuks tuleb ikka tunnistada, et iga teos viitab vaid iseendale.“² Kuigi see tõdemus ei käinud näituse meeskonna ega näitusest kirjutajate kohta, siis võinuks, kuna keelefilosoofiat, loogikat, mõistmist ja iseenesestmõistetavust käsitleva näituse puhul võtsid arvamust avaldada mitme eriala esindajad, kusjuures igaüks sädeles oma teadmiste valguses, pani hargnema võimatuse tahud ja kõneles sellest, mis talle lähedane.

Ingrid Ruudi arhitektuurist, Jan Kaus keelest ja lugudest ning Adam Budak oma lugemuse ja kunsti orkestreerimiskirest.

Dénes Farkas on oma viimasel näitusel läinud tagasi asjade algusesse, pannes intiimse ja isikliku tõsikindluse proovile.

Dénes Farkas

Ometi moodustus kõigest sellest täiuslik näitus ja seda saatvate kvaliteettekstide täiuslik esitus raamatus, mille kujundus toetub Dénes Farkasi fotodele.

Muide, Farkasi fotodesse suhtus kuraator Adam Budak jahedalt, teda võlus ennekõike kunstniku tehtud ja näitusekontseptsiooniga haakuv pabermakettide ebatäius. Makette esindavaid ülesvõtteid ta peaaegu ei maininud. Ei öelnud, et keeruline, meandrina lahti rulluvate mõttemängudega näituseidee leidis väljenduse visuaalse esteetika meistriteoses, kus oluline osa oli täpselt eksponeeritud fotol. Valitsenuks nagu vaikiv kokkulepe projektis osalejate ja sellest kirjutajate vahel: nii peenelt timmitud valikule rajatud näitusekontseptsioonist sai rääkida vaid erapooletu analüütilisusega, lihtne ja

ühemõtteline tunnustus olnuks justnagu kohatu.

Kui mitte arvestada Magdalena Kröneri kunstnikuga tehtud intervjuu tabavat pealkirja „Äpardumine kui õnne saavutamise vahend“, mis viib kokku näituse negatiivse lähte ja positiivse lõpplahenduse, on Ingrid Ruudi ainus, kes on öelnud midagi sirgjooneliselt positiivset Dénes Farkasi ehitatud visuaalse terviku kohta: „„Ilmne paratamatus“ on leebelt põikpäine, häbenematult hõrgu esteetikaga „ruumiversum“ – esialgu desorienteeriv, kuid seejärel jahe, kerge, illusioonivaba“.³

2017. „Kuidas-end-maha-rahustada-pärast-surnukeha-nägemist. Tehnikad“ oli Farkasi Veneetsiale järgnenud esimene suurem soolonäitus (EKKM, kuraator Ingrid Ruudi), mille teema on vähemasti niisama intrigeeriv kui „Ilmse paratamatuse“ oma. Leidus teisigi sarnasusi: tõukuti mitmest inspiratsiooniallikast, millest üks oli kirjandusteos; erineva tähendusväljaga objektide ja nendevaheliste seoste abil loodi mitmekihiline, inimtegevuse mõttekust küsimärgistav näituseidee. Viimases asetati kõrvu sõjassassi löödud elule mõtet otsiva Rabih Alameddine romaanitegelase meeleheide ja tulevikukatastroofi üleelamise puhuks loodud maailma seemnepankade (eba)otstarbekus. Näitusekataloogis võtavad sõna bioloogid, (aja)kirjanikud ja semiootikud. Tekstides tõdetu ja väljapaneku süngevõitu alatoon tunnistavad taas, et igasugune kontekstiloome pole muud kui mõtte- ja teovõime küündimatuse väljavalgustamine.

Hoopis märgilisem on asjaolu, et EKKMi näitus kulges Veneetsia biennaalil kehtestatud hermeetilise täiuse maharaputamise tähe all ja tagasihoidliku kunstniku kohta üllatavalt ägedas vormis: Farkas astus päris lähedale argireaalsusele, kunstitaotluseta dokumentalistikale. Ta tasalülitas filosoofilise abstraktsiooni kahtlase eluvõime ja seda saatva visuaalse esteetika ilu ning paigutas võikasse lillasse kasvuhoonevalgusse sureva taime, sidus korrustevahelise üleminekuala kõmiseva kõleda metalltrepiga ning alandas foto tapeediks näitusel, odava ajalehe kehvavõitu reproks kataloogis.

2018 ja 2019. Dénes Farkasi iga valmis näituselahenduse puhul tundub, et muud valikut poleks saanudki olla, kuigi iga järgmisega on osutunud see tõdemus valeks. „Ilmne paratamatus“ polegi nii ilmne, kui kunstnik võtab sellega arveid klaarida veel aastaid hiljem: ta ei lase lahti, ta nihutab ja hindab ümber, lammutab ja ehitab uuesti. Seekord siis rahvusvahelise meeskonnata, kuraatori ja kujundajata, kopsaka referentskirjanduseta, üksi oma maailma- ja kunstnikuvalu eest vastutades. Aga niisamuti nagu seemned, mis ta oma seemnepankade küllastustelt kaasa tõi, läksid idanema ja neist kasvasid rohelised taimed tema ateljees, neist omakorda võrsus hulk metafüüsilise sügavusega õnnestunud fotosid, nii hakkas kasvama Farkasi usalduse taastamise projekt iseenele kui kunstniku paratamatuse vastu. Tasapisi, olles tulemuse suhtes ebakindel, vaadates ühtaegu minevikku ja tulevikku.

„Kui ma sulen oma silmad“ ja „Unenägudest, mis sind

äratavad" on väga emotsionaalsed näitused, kuigi erinevais ruumides eksponeeritud ja erineva poeetilise laenguga. Mõlemad on äärmuseni tagasihoidliku, minimalistliku lahendusega nii sõnas kui pildis. Neis on jäetud jumalaga filosoofiliste traktaatide ja romaanivormi valatud kirjandusteostega ning võetud kasutusele efemeersed luuletekstid (Traci Brimhalli luule näitusel „Kui ma sulen oma silmad“) ja kunstniku enda päevikumärkuseks taandatud kirjaread vana kirjutusmasina völlile keeratud paberilehel: „Köik, mis ma tegema pidin, oli / mäletada vihma lõhna, / öelda midagi, / hingata taas, aga see oli / võimatu ...“ lõpetab sinine neonkiri seinal (näitusel „Unenägudest, mis sind äratavad“).

„Köike, mida üks kunstnik teeb, olen ma teinud Eestis: olen seal öppinud ja alustanud, kuhu ma ka ei läheks, seal esindan Eestit. Aga mu taust on Ungari oma, samuti mu mälestused. Mul pole mälestusi Eesti lapsepölvest,“ on Dénes Farkas toonud esile intervjuus Tina Kplarile.⁴ „Meil oli üks hästi ebamugav tammest mööbel, mis oli jäänud vanavanemate kodust. Me vennaga proovisime seda kuidagi mugavamaks muuta, see ei olnud võimalik ja siis hiljem öppisin tislerekis“ on lugeda intervjuus Eesti televisioonile.⁵

Köhelgu ta terviseks, see kunstnik ja tislerek, ungarlane ja eestlane Dénes Farkas. Saatku see hirm ta tööd kui truu vari, sest sellel on paradoksaalne võime lisada ta loomingule sügavust ja sisyphoslikku ilu. Lakkamatu võitlus ebaönnestumisega teeb igast Farkasi näitusest miinivälja,

olgugi et sel väljal võib seista ainult tagasihoidlik laud kirjutusmasinaga ja rippuda ainult üks foto seinal. Teadlikult või mitte sõnastab tema tõrges empaatia ja kõikehõlmav kahtlus meie kultuurile olulist ja olemuslikku, andes lootust, et meie nõrkustest annab kasvatada meie tugevused.

1 The Contemporary Romantic. An interview with Adam Budak, curator for Estonia's national pavilion at the 55th Venice Biennale. Interviewed by Anna Iltnere. – Art Territory 26. III 2013.

2 Failure as Means of Achieving Happiness: Dénes Farkas. Interviewed by Magdalena Kröner. – The Expandress 15. X 2013.

3 Ingrid Ruudi, Tekst on ruum on tekst. – Kunst.ee 2014, nr 1.

4

<http://viennacontemporarymag.com/2014/01/27/willfear-scope/>

5 Intervjuust ETV-le 4. IX 2019,

<http://kultuur.err.ee/976829/denes-farkas-olen-oma-toid-nainud-luuletustele-sarnasena>